

Norbert Mendecki

Wpływ Księgi Ezechiela na Jr 29,14, Jr 32,37

Collectanea Theologica 55/1, 37-43

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. NORBERT MENDECKI, WIEDEŃ

WPLYW KSIĘGI EZECHIELA NA Jr 29,14 I Jr 32,37

Rozdział 29 Księgi Jeremiasza przekazuje w formie listu dyskusję proroka Jeremiasza z fałszywymi prorokami, którzy głosili krótki czas niewoli i powrót do ojczyzny po roku 594 przed n.Chr.¹. Pracę redaktorską można łatwo rozpoznać w całym liście². Wiersze 10—14 są obietnicą prorocką, która nie pochodzi od proroka Jeremiasza. W. 14 począwszy od słów „wyrocznia Jahwe”³ zakłada zburzenie Jerozolimy w roku 587 przed n.Chr. i tym samym wychodzi poza ramy autentyczności Jeremiaszowej. W. 15 kontynuuje dyskusję Jeremiasza z fałszywymi prorokami z w. 8—9. Chociaż w. 14 nie znajduje się w Septuagincie, jeden fakt przemawia przeciwko skreśleniu tego wiersza — ten mianowicie, że poprzez obietnicę w w. 14 zostaje właśnie rozszerzona perspektywa planu zbawczego⁴.

W. 14 brzmi:

„Wyrocznia Jahwe —
odmienię wasz los⁵ i zbiorę was ze wszystkich
narodów i ze wszystkich miejsc,
do których
was rozproszyłem — wyrocznia Jahwe —
i przywrócę was na miejsce,
z którego was zesłałem”.

W niniejszej pracy chodzi o analizę językową (*motivgeschichtliche Untersuchung*) Jr 29,14 i Jr 32,37. Formuła „odmienić los” z szub Q znajduje się jeszcze u Jr 30,3.18; 31,23; 32,44; 33,7.11.26; 48,47; 49,6.39. Jr 30,1—4 pochodzi od Deuteronomisty^{5a}, Jr 31,23—26

¹ Prorok Chananiaż przepowiadał tylko dwa lata niewoli, natomiast prorok Jeremiasz mówił o 70 latach zesłania, por. Jr 28, 2—4.

² Dla przykładu: w. 2 wychodzi poza ramy kontekstu, w. 16—20 zostały dołączone do listu, w. 8—9 stanowią „wtręt” pomiędzy w. 5—7 a w. 10—12 itp., por. A. Weiser, *Das Buch Jeremia*, Göttingen⁶ 1969, 252—253; W. Thiel, *Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 26—45*, Neukirchen-Vluyn 1981, 11—19.

³ S. Böhmer, *Heimkehr und Neuer Bund. Studien zu Jeremia 30—31*, Göttingen 1976, 120, przyp. 57. W w. 14 dwa pierwsze słowa należą do poprzedniej jednostki tematycznej.

⁴ Por. A. Weiser, *dz. cyt.*, 255 i S. Böhmer, *dz. cyt.*, 33—34.

⁵ Chodzi tutaj o *szebutkem*, W. Rudolph, *Jeremia*, Tübingen⁸ 1968, 184.

^{5a} S. Böhmer, *dz. cyt.*, 47—49. W. Thiel, *dz. cyt.*, 20—28, szczeg. 20, uważa w. 4 za nowe zdanie wprowadzające.

od „Epigona”⁶. Wilhelm Rudolph uważa Jr 31,23—26 jako „dodatek jakiegoś Judejczyka”⁷. Jr 30,18—20 powstał zaś w okresie niewoli babilońskiej⁸. Według Arthura Weisera Jr 32,44 jest „późniejszym uzupełnieniem”⁹. Wilhelm Rudolph uważa w. 44 jako dodatek do głównego tekstu¹⁰. Bernhard Stade, Bernhard Duhm, Carl Heinrich Cornill, Paul Volz opowiadają się przeciw autentyczności rozdziału 33¹¹. Siegmund Böhmer mówi o późniejszym kompilatorze¹². Wilhelm Rudolph uważa, że niektóre teksty w tym rozdziale są autentyczne, jak np. 4—6a. 7b. 12. 13b. itp.¹³ Wyrocznia dla Moabu (Jr 48,47) pochodzi z późniejszego okresu¹⁴. Wilhelm Rudolph nie chce rozstrzygać autentyczności tekstu Jr 48,1—47. Według niego w. 47 został jednak dołączony do głównego tekstu¹⁵. Wyrocznia dla Ammonu Jr 49,1—6 pochodzi z późniejszego okresu¹⁶. Wilhelm Rudolph opowiada się za autentycznością owej wyroczni, z wyjątkiem w. 2ab i w. 6 (w. 6 — nasz tekst)¹⁷. Tekst Jr 49,34—39 powstał w okresie perskim¹⁸. Z powyższej analizy wynika, że wyrażenie „odmienić los” nie pochodzi od proroka Jeremiasza. Najprawdopodobniej pochodzi ono z poezechielowskiej tradycji (szkoły), przy czym ezechielowski obraz rozproszonych owiec, które zbiera Jahwe (z czasownikiem *szub* HI) — tak jak to mamy u Ez 34,4.16 — mógł dać impuls do powstania owego sformułowania¹⁹.

Odmiana losu znaczy dla Izraela zebranie rozproszonych z krajów niewoli. Powiązanie między *qabbatz* PI sufiks-koniugacją w 1 os. l.p.²⁰ a partykułą *'et* spotykamy u Jeremiasza tylko w naszym

⁶ S. Böhmer, *dz. cyt.*, 72.

⁷ W. Rudolph, *dz. cyt.*, 199; podobnie W. Thiel, *dz. cyt.*, 20, ograniczając perykopę do Jr 31,23—25.

⁸ S. Böhmer, *dz. cyt.*, 65. Według W. Thiela, *dz. cyt.*, 21, pomiędzy Jr 30,4 a Jr 31,23—26 mamy zbiór judejskich tekstów nie należących do deuteronomickiej redakcji. Zbiór ten powstał najprawdopodobniej w pierwszej połowie okresu niewoli.

⁹ A. Weiser, *dz. cyt.*, 301.

¹⁰ W. Rudolph, *dz. cyt.*, 213. Według W. Thiela, *dz. cyt.*, 31,36—37, Jr 32,16—44 został opracowany w stylu deuteronomickim.

¹¹ Por. A. Weiser, *dz. cyt.*, 303.

¹² S. Böhmer, *dz. cyt.*, 44.

¹³ W. Rudolph, *dz. cyt.*, 217. W. Thiel, *dz. cyt.*, 37, mówi o podeuteronomickiej redakcji rozdziału 33, z tym, że 33,1—13 stanowi podeuteronomickie zakończenie rozdziału 32. Jeszcze inny podeuteronomicki redaktor dołączył 33,14—16.

¹⁴ A. Weiser, *dz. cyt.*, 410.

¹⁵ W. Rudolph, *dz. cyt.*, 277—278, 283—284.

¹⁶ A. Weiser, *dz. cyt.*, 413.

¹⁷ W. Rudolph, *dz. cyt.*, 286, 289.

¹⁸ W. Rudolph, *dz. cyt.*, 296.

¹⁹ Por. N. Mendeki, *Die Sammlung des zerstreuten Volkes. Eine motivgeschichtliche Untersuchung anhand Verben qbs PI und 'sp Q* (rozprawa doktorska), Wien 1980, 3—5.

²⁰ Por. prefiks-koniugację czasownika *qabbatz* PI w Iz 40,11; 43,5; 54,7; 56,8.

tekście. Owo powiązanie należy do słownictwa Ezechiela i jego szkoły (por. Ez 11,17; 20,34.41; 36,24; 37,21; 39,27). Oprócz Ezechiela znajduje się jeszcze u So 3,20. Tekst ten stanowi jednak uzupełnienie głównego tekstu So 3,16—19²¹. Wyrażenie „z narodów” znajduje się oprócz naszego tekstu jeszcze u Ez 36,24 i w Ps 106,47. Powstanie psalmu datuje się po roku 445 przed n.Chr.²² W Księdze Ezechiela występuje w tekstach traktujących o zebraniu rozproszonego narodu charakterystyczna para słowna „narody — krainy”²³. Jeden raz zostaje użyta para słowna „poganie — krainy” u Ez 36,24. Wyrażenie „ze wszystkich miejsc” znajdujemy tylko jeden raz w Księdze Jeremiasza — w naszym tekście. Wyrażenie owo stanowi uzupełnienie formuły „ze wszystkich narodów”. Zebranie „ze wszystkich miejsc” znajduje się też u Ez 34,12. Czasownik *natzal* HI zostaje zastąpiony w następnym w. 13 przez czasowniki *jatza'* HI i *qabbatz* PI. Obietnica wybawienia „ze wszystkich miejsc” zostaje uzupełniona u Ez 34,12 smutnym stwierdzeniem faktu rozproszenia. Podobne uzupełnienie znajdujemy także w naszym tekście. Stąd należy stwierdzić zależność naszego tekstu od Ez 34,12. Ze sformułowania „do których was rozproszyłem” wynika, że rozproszenie jest dziełem samego Jahwe. Owo sformułowanie nie pochodzi od proroka Jeremiasza, lecz od redaktora Księgi Jeremiasza, który posłużył się w tym wypadku słownictwem Księgi Ezechiela²⁴. U Ez 11,17; 20,34.41; 28,25; 29,13; 34,12 rozproszenie wyrażone czasownikiem *putz* NI jest zdaniem względny. Redaktor Księgi Jeremiasza przejął owo sformułowanie, używając przy tym w miejscu *putz* NI pokrewnego czasownika *nadach* HI. Owa zmiana czasownika jest typowa dla innych nie-Jeremiaszowych tekstów²⁵. Na sformułowanie „do których was rozproszyłem” wpłynąć mógł bezpośrednio Ez 4,13²⁶ albo pośrednio obraz rozproszonych owiec z Ez 34,4.16.

Ostatnie dwa zdania w w. 14 nawiązują treściowo do poprzednich. Także tutaj znajduje się schemat „zgrupować — rozprościć”, z tym, że owo zgrupowanie zostaje skonkretyzowane jako wprowadzenie do ojczyzny. Formuła „i przywróć was na miejsce” pochodzi od redaktora Księgi Jeremiasza, który treściowo zależny jest od Księgi Ezechiela²⁷. U Ez 34,13; 36,24; 37,21 po temacie zebrania rozproszonych następuje wprowadzenie do ojczyzny (dosłownie: do ziemi)²⁸, wyrażone czasownikiem *bo'* HI. Nasz redaktor

²¹ W. Rudolph, *Micha, Nahum, Habakuk, Zephanja*, Gütersloh 1975, 299.

²² H. J. Kraus, *Psalmen*, Neukirchen-Vluyn⁵ 1978, 900—901.

²³ Por. Ez 11,17; 20,34.41; 34,13 i inne.

²⁴ N. Mendelicki, *Pochodzenie Jer 23,3 z kręgów proroka Ezechiela?* *Collectanea Theologica* 53(1983) z. 3, 37—42, szczeg. 39—40.

²⁵ Por. Jr 16,15; 23,3.8; 32,37 i inne.

²⁶ N. Mendelicki, *Die Sammlung...*, dz. cyt., 32.

²⁷ N. Mendelicki, *Pochodzenie...*, art. cyt., 40—41.

użył jednak pokrewnego czasownika *szub* HI. Czasownik ten występuje szczególnie w pojeremiaszowych partiach Księgi Jeremiasza²⁹, jak i w Księdze Ezechiela³⁰. Powiązanie pomiędzy *nadach* i *szub* występuje u Ez 34,4.16. Uwzględnivszy powyższą analizę należy stwierdzić zależność słowno-treściową sformułowania „i przywróćę was na miejsce” od Księgi Ezechiela.

Ostatnie zdanie w w. 14 podkreśla osobistą odpowiedzialność Boga za rozproszenie: „z którego (miejsce) was zesłałem”. Czasownik *gala* ma podwójne znaczenie: „odsłonić” i „zesłać” (skazać na wygnanie)³¹. To drugie znaczenie występuje przeważnie w Hifil. W następujących miejscach jest Jahwe podmiotem czasownika *gala* HI: Jr 29,4.14; Ez 39,28; Am 5,27; Lam 4,22; 1 Krn 5,41. Rozdział 29 Księgi Jeremiasza, będący listem do wygnańców, jest najprawdopodobniej dziełem Barucha³². Am 5,27 nie jest autentyczny³³. Księgi Kronik pochodzą z późnego okresu po niewoli babilońskiej³⁴. Pozostaje więc Ez 39,28. Redaktor Księgi Jeremiasza mógł więc przejąć słownictwo Ez 39,28³⁵. Ponadto w Księdze Ezechiela znajdujemy miejsca, w których regularnie Jahwe jest podmiotem czasowników *putz* HI i *tzara* PI³⁶.

Z powyższej analizy wynika, że w. 14 pod względem treści i języka zbliżony jest do Księgi Ezechiela. Redaktor Księgi Jeremiasza przejął od proroka Ezechiela zarówno sufiksconiugację czasownika *qabbatz* PI, jak i sformułowanie „ze wszystkich miejsc”. Od poezechielowskiej tradycji (szkoły) przejął Jeremiaszowy redaktor wyrażenia: „odmienić los” z czasownikiem *szub* Q, „ze wszystkich narodów” i czasownik *gala* HI. W dwóch wypadkach mamy do czynienia z własnym słownictwem redaktora: *nadach* HI i *szub* HI. Obydwa czasowniki są jednak pokrewne Ezechielowskim czasownikom *putz* NI i *bo'* HI.

Drugi tekst Jr 32,37 jest podobny pod względem treści i języka do Jr 29,14. W. 36—41 w rozdziale 32 stanowią obietnicę zbawczą dla

²⁸ Poza tym spotykamy w Księdze Ezechiela liczne miejsca mówiące o wprowadzeniu do ojczyzny, nie powiązane z tematem zebrania rozproszonych, por. Ez 37,12; 39,2; 40,2 i inne.

²⁹ Por. Jr 23,3; 30,3; 32,37 i inne.

³⁰ Por. Ez 28,14; 34,4.16 i inne.

³¹ Czasownik ten w znaczeniu „odsłonić” występuje 112 razy w Starym Testamencie, w znaczeniu „zesłać na wygnanie” 75 razy, według C. Westermann — R. Albertz, THAT I, 419.

³² A. Weiser, dz. cyt., 251.

³³ W. R. Harper, *A critical and exegetical commentary on Amos and Hosea*, Edinburgh 1966, 136.

³⁴ F. Michaeli, *Les Livres des Chroniques, d'Esdras et de Nehémie*, Neuchâtel 1967, 25.

³⁵ Ez 39,23—29 jest podsumowaniem całego ezechielowskiego orędzia. Tekst ten przypisać należy redaktorowi, por. W. Zimmerli, *Ezechiel*, Neukirchen-Vluyn 1969, 971.

³⁶ Por. Ez 5,10.12; 11,16; 12,14—15; 20,23; 22,15; 36,19.

narodu izraelskiego, który rozproszony jest po całym świecie. Owe wiersze są uzupełnieniem Bożej odpowiedzi (Jr 32,26—35). Arthur Weiser przypisał je redaktorowi żyjącemu po śmierci proroka Jeremiasza³⁷. Siegmund Böhmer stwierdził różnice pomiędzy w. 15 a w. 36—38³⁸. Ten fakt przemawia za późniejszym dołączeniem tekstu Jr 32,36—41 do historii o kupnie pola. Wprowadzająca formuła „oto” w w. 36 stanowi pomost pomiędzy poprzedzającymi groźbami a następującymi obietnicami. W. 37 przynosi obietnicę zebrania rozproszonego narodu.

W. 37 brzmi:

„Oto zbiorę ich ze wszystkich krajów,
dokąd ich rozproszyłem
w moim gniewie, w moim oburzeniu i w wielkim
moim uniesieniu;
przywrócę ich na to miejsce
i dam im mieszkanie bezpieczne”.

Wyrażenie „ze wszystkich narodów” pochodzi od proroka Ezechiela³⁹. Natomiast formułę „dokąd ich rozproszyłem” stworzył sam redaktor Księgi Jeremiasza⁴⁰. Posłużył się jednak przy tym Ezechielowskim obrazem rozproszonych owiec (Ez 34,4.16) z czasownikami *putz HI* i *nadach NI*.

Jahwe rozproszył swój własny naród „w... gniewie, w... oburzeniu i w wielkim uniesieniu”. Oprócz naszego tekstu znajduje się owa formuła jeszcze w Jr 21,5 i w Pwt 29,27⁴¹. Jr 21,5 nie pochodzi od proroka Jeremiasza⁴². Dlatego też skłonni jesteśmy przyjąć, że redaktor przejął ową formę z Pwt 29,27. Kolejne sformułowanie „przywrócę ich na to miejsce” pochodzi również od redaktora Księgi Jeremiasza, który posłużył się przy tym językiem proroka Ezechiela⁴³. Ostatnie wyrażenie w naszym tekście „i dam im mieszkanie bezpieczne” spotykamy jeszcze u Jr 23,6; 33,16; 49,31. Zarówno Jr 23,1—8⁴⁴, jak i Jr 33,14—16 pochodzą z późniejszego

³⁷ A. Weiser, *dz. cyt.*, 300. W. Thiel, *dz. cyt.*, 36, uważa, że Jr 32, 36—41 zredagowany został w duchu szkoły deuteronomickiej. Z tej samej tradycji pochodzi Jr 24,4—7 i Jr 31,31—34.

³⁸ Obietnica proroka w w. 15 nacechowana jest „zdrowym rozsądkiem i wstrzemięźliwą nadzieją”. Natomiast w. 36—38 są „wspaniałą wizją przyszłości” ludu Bożego, S. Böhmer, *dz. cyt.*, 43.

³⁹ N. Mendelki, *Pochodzenie...*, *art. cyt.*, 39.

⁴⁰ *Tamże*, 39—40.

⁴¹ Por. powiązanie pomiędzy 'ap i hema w Pp 9,19; 29,22; Iz 42,25; 66, 15; Jr 7,20; 32,31 i inne, według G. Sauer, *THAT I*, 582.

⁴² A. Weiser, *dz. cyt.*, 177. Według W. Thiela, *Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 1—25*, Neukirchen-Vluyn 1973, 233—234, Jr 21,5 został opracowany w duchu tradycji deuteronomickiej.

⁴³ N. Mendelki, *Pochodzenie...*, *art. cyt.*, 40—41.

⁴⁴ S. Böhmer, *dz. cyt.*, 34—36.

okresu ⁴⁵. Jr 49,31 jest zależny pod względem słownictwa od Ez 38,11 ⁴⁶. Wyrażenie „i dam im mieszkanie bezpieczne” należy do słownictwa proroka Ezechiela (por. Ez 28,26,26; 34,25,28; 38,8,11,14; 39,6,26). W tych Ezechielowskich tekstach występuje czasownik *jaszab* Q i HI (w naszym tekście *jaszab* HI), natomiast u Jr 23,6 i Jr 33,16 spotykamy czasownik *szakan* Q mający to samo znaczenie ⁴⁷.

Z powyższej analizy wynika, że teksty Jr 32,37, podobnie jak i Jr 23,3 i 29,14 zależne są pod względem treści i języka głównie od Księgi Ezechiela. Pojeremiaszowy redaktor, któremu przypisać należy w. 37 (Jr 32,37), posłużył się dwoma Ezechielowskimi wyrażeniami: „ze wszystkich narodów” i „i dam im mieszkanie bezpieczne”. Do tego użył dwa własne czasowniki *nadach* HI i *szub* HI, które pokrewne są Ezechielowskim czasownikom *putz* NI i *bo'* HI. W końcu przejął z Pwt 29,27 formułę „w moim gniewie, w mym oburzeniu i w wielkim uniesieniu”.

Teksty Jr 23,3; 29,14 i 32,37 są podobne do siebie pod względem treści, języka i budowy zdaniowej. Dlatego też można je przypisać temu samemu redaktorowi. Poprzez owe teksty informuje nas redaktor o sytuacji narodu. Naród żyje w rozproszeniu nie tylko w Babilonii, ale w całym ówczesnym świecie. Owo rozproszenie ma więc charakter powszechny. Według Jr 23,3 naród jest do tego stopnia zdziesiątkowany, że tylko można mówić o małej reszcie. To rozproszenie widziane jest jako kara dla narodu, szczególnie u Jr 32,37. W tej nieszczęśliwej sytuacji przychodzi Jahwe z pomocą i obiecuje radykalną zmianę losu (Jr 29,14). Zebranie rozproszonych zostaje w tych trzech tekstach „ukierunkowane” — rozproszeni powracają do ojczyzny, z której zostali deportowani. W porównaniu z Jr 31,7—8 i Mi 2,12 zebranie rozproszonych w naszym tekście nie ma zasięgu uniwersalnego ⁴⁸. W żadnym wypadku „wielka ilość rozproszonych” (Jr 31,8) wraca do ojczyzny, ale tylko mała reszta narodu. Na tym stwierdzeniu kończy Jr 29,14. Jakie wydarzenia nastąpią po zebraniu rozproszonych, informuje nas Jr 23,3 i 32,37. Jr 32,37 zapowiada spokojny czas, nacechowany pokojem, Jr 23,3 mówi o płodności narodu, będącej jego siłą, podobnie jak Mi 4,6—7, gdzie Jahwe z małej niepozornej reszty tworzy wielki naród. Rolę owych tekstów w Księdze Jeremiasza trzeba widzieć w kontekście zamiaru redaktora uzupełnienia Jeremiaszowego proroctwa sądu nad narodem, obietnicą zbawczą, tzn. prorok Jeremiasz przepowiedział nie tylko karę Bożą dla narodu, ale również obietnice zbawcze.

⁴⁵ S. Böhm er, *dz. cyt.* 34—36, por. też przypis 13.

⁴⁶ W. Rudolph, *Jeremia...*, *dz. cyt.*, 295.

⁴⁷ W Jr 49,31 mamy *jaszab* Q.

⁴⁸ Por. N. Mend ecki, *Problem zależności literackiej Mi 2,12*, RBL 35(1982), 431—434, szczeg. 433.

**DER EINFLUSS DES BUCHES EZECHIELS
AUF Jer 29,14 UND Jer 32,37**

Jer 29,14 steht sprachlich und inhaltlich im Zusammenhang mit dem Buch Ezechiel. Vom Propheten Ezechiel hat der Redaktor die Suffixkonjugation von *qabbatz* PI, wie auch die Formulierung „und aus allen Orten“ übernommen. Die Ausdrücke „Schicksal wenden“ mit *schub* Q, „aus allen Völkern“ und das Verb *gala* HI, die in der Schule Ezechiels vorkommen, finden sich ebenfalls in unserer Stelle. Dazu hat der Redaktor des Buches Jeremia, trotz Anlehnung an das Buch Ezechiel, seinen eigenen Wortschatz in zwei Fällen gebraucht: *nadach* HI und *schub* HI.

Jer 32,37 ist auch von der Sprache Ezechiels her formuliert. Der Redaktor von V. 37 hat zwei ezechielische Ausdrücke „aus allen Ländern“ und „wohnen in Sicherheit“ übernommen. Damit hat er selbst zwei Verba, nämlich *nadach* HI und *schub* HI, verbunden. Diese Verba stehen aber der Sprache Ezechiels nahe. *Nadach* HI ist ein Synonym von *putz* NI und *schub* HI von *bo'* HI. Im Vergleich mit Jer 23,3 und 29,14 enthält die Verheißung in 32,37 die deuteronomische Formel „in meinem Zorn und Grimm und in großem Groll“.